PROTECȚIA DREPTURILOR DEȚINUȚILOR ÎN SPAȚIUL EUROPEAN: STANDARDE JURIDICE, MECANISME INSTITUȚIONALE ȘI REFORMĂ PENITENCIARĂ

THE PROTECTION OF PRISONERS' RIGHTS IN THE EUROPEAN AREA: LEGAL STANDARDS, INSTITUTIONAL MECHANISMS AND PENITENTIARY REFORM

Arina DORUL
Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0009-0006-1720-5573
e-mail: *arinadorul1@gmail.com*

CZU: 343.25:343.8]:341.231.14(4)

Rezumat: Protecția drepturilor deținuților constituie un indicator fundamental al funcționării statului de drept și al respectării demnității umane în societățile democratice. Persoanele private de libertate nu își pierd calitatea de titulari ai drepturilor fundamentale, iar detenția legală nu poate justifica tratamente inumane, degradante sau disproporționate. Articolul analizează rolul Uniunii Europene și al Consiliului Europei în consolidarea standardelor privind tratamentul persoanelor aflate în detenție, cu accent pe Convenția europeană a drepturilor omului, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, Convenția europeană pentru prevenirea torturii, activitatea Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și Regulile penitenciare europene. De asemenea, sunt examinate contribuțiile Uniunii Europene prin Carta drepturilor fundamentale, cooperarea judiciară în materie penală, transferul persoanelor condamnate și promovarea reintegrării sociale. Studiul evidențiază faptul că standardele europene actuale plasează detenția într-o paradigmă corectivă și reintegrativă, nu exclusiv punitivă. Totodată, cercetarea subliniază persistența unor probleme structurale, precum supraaglomerarea penitenciarelor, accesul insuficient la asistență medicală, vulnerabilitatea persoanelor cu tulburări psihice, violența instituțională și aplicarea neuniformă a garanțiilor procesuale.

Cuvinte-cheie: *drepturile deținuților, detenție, Consiliul Europei, Uniunea Europeană, CEDO, CPT, reguli penitenciare europene, reformă penitenciară.*

JEL: K14; K33; K38; H76.

Abstract: The protection of prisoners' rights is a fundamental indicator of the rule of law and respect for human dignity in democratic societies. Persons deprived of liberty do not lose their status as holders of fundamental rights, and lawful detention cannot justify inhuman, degrading or disproportionate treatment. This article analyses the role of the European Union and the Council of Europe in strengthening standards concerning the treatment of persons in detention, with a focus on the European Convention on Human Rights, the case

law of the European Court of Human Rights, the European Convention for the Prevention of Torture, the work of the European Committee for the Prevention of Torture and the European Prison Rules. The study also examines the contribution of the European Union through the Charter of Fundamental Rights, judicial cooperation in criminal matters, the transfer of sentenced persons and the promotion of social reintegration. The article highlights that current European standards place detention within a corrective and reintegrative paradigm, rather than an exclusively punitive one. At the same time, it underlines persistent structural problems, such as prison overcrowding, insufficient access to healthcare, the vulnerability of persons with mental health disorders, institutional violence and the uneven application of procedural guarantees.

Keywords*: prisoners' rights, detention, Council of Europe, European Union, ECHR, CPT, European Prison Rules, penitentiary reform.*

JEL: K14; K33; K38; H76.

Introducere. Respectarea demnității umane și protejarea drepturilor fundamentale ale persoanelor private de libertate reprezintă repere esențiale ale unei societăți democratice și ale unui stat de drept autentic. Tratamentul aplicat deținuților nu este doar o problemă de administrare internă a sistemului penitenciar, ci și un criteriu de evaluare a maturității juridice, morale și instituționale a statului. O societate democratică nu se definește numai prin drepturile garantate cetățenilor liberi, ci și prin modul în care tratează persoanele aflate în custodia autorităților. În dreptul european, principiul central este că detenția privează persoana de libertate, dar nu o exclude din sfera protecției drepturilor fundamentale. Deținutul rămâne titular al dreptului la viață, al dreptului de a nu fi supus torturii sau tratamentelor inumane ori degradante, al dreptului la sănătate, la respectarea vieții private și de familie, la acces la justiție, la corespondență, la libertate religioasă și la protecție împotriva discriminării. Aceste drepturi pot fi supuse unor restrângeri impuse de regimul detenției, însă asemenea restrângeri trebuie să fie legale, necesare, proporționale și compatibile cu demnitatea umană.

Consiliul Europei are un rol determinant în acest domeniu prin Convenția europeană a drepturilor omului, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, Convenția europeană pentru prevenirea torturii și activitatea Comitetului European pentru Prevenirea Torturii. În paralel, Uniunea Europeană contribuie prin Carta drepturilor fundamentale, prin cooperarea judiciară în materie penală, prin instrumente privind recunoașterea reciprocă a hotărârilor penale și prin politici orientate spre reintegrarea socială a persoanelor condamnate.

Actualitatea temei este accentuată de problemele persistente din sistemele penitenciare europene: supraaglomerarea, infrastructura învechită, accesul insuficient la servicii medicale și psihologice, violența între deținuți, tratamentul persoanelor vulnerabile, izolarea prelungită, radicalizarea în detenție și dificultățile reintegrării

sociale după executarea pedepsei. Aceste probleme demonstrează că protecția drepturilor deținuților rămâne o temă actuală nu doar pentru dreptul penal și execuțional-penal, ci și pentru dreptul european al drepturilor omului.

Gradul de investigare a problemei. Scopul cercetării. Protecția drepturilor persoanelor private de libertate constituie un domeniu amplu cercetat în doctrina juridică europeană, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, rapoartele Consiliului Europei și documentele Comitetului European pentru Prevenirea Torturii (CPT). Tema are un caracter interdisciplinar, fiind analizată la intersecția dreptului penal și execuțional-penal, dreptului internațional al drepturilor omului, criminologiei și politicilor publice.

Un nucleu fundamental al cercetărilor îl reprezintă art. 3 din Convenția europeană a drepturilor omului, care instituie interdicția absolută a torturii și a tratamentelor ori pedepselor inumane sau degradante. Jurisprudența Curții de la Strasbourg a dezvoltat standarde privind spațiul personal minim, condițiile materiale de detenție, igiena, iluminarea și ventilația, asistența medicală, protecția persoanelor vulnerabile și obligația statului de a garanta viața și integritatea persoanelor aflate în custodie.

O dimensiune complementară este asigurată de activitatea preventivă a CPT. Spre deosebire de controlul jurisdicțional exercitat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, CPT efectuează vizite în penitenciare, centre de arest, secții de poliție, centre pentru migranți și instituții psihiatrice, formulând recomandări destinate prevenirii relelor tratamente. Acest cadru este consolidat de Regulile penitenciare europene, revizuite în 2020, care stabilesc standarde privind demnitatea persoanei, asistența medicală, contactul cu familia, educația, munca, disciplina, securitatea și reintegrarea socială.

Literatura examinează, de asemenea, contribuția UE. Deși organizarea sistemelor penitenciare rămâne în principal în competența statelor membre, dreptul UE influențează domeniul prin Carta drepturilor fundamentale, cooperarea judiciară penală, Decizia-cadru 2008/909/JAI și normele privind drepturile procedurale. Condițiile de detenție au dobândit relevanță directă pentru principiul recunoașterii reciproce, inclusiv în executarea mandatului european de arestare, atunci când existența unor deficiențe sistemice poate genera un risc real de încălcare a drepturilor fundamentale.

Scopul cercetării constă în analiza standardelor juridice și instituționale europene privind protecția drepturilor persoanelor private de libertate și în evaluarea contribuției Consiliului Europei și a UE la consolidarea unui model penitenciar compatibil cu demnitatea umană și statul de drept.

Cercetarea urmărește examinarea cadrului juridic european; analiza jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului; evaluarea rolului CPT și al

Regulilor penitenciare europene; identificarea instrumentelor UE relevante pentru detenție, cooperare judiciară și reintegrare; evidențierea vulnerabilităților persistente ale sistemelor penitenciare; precum și formularea unor recomandări pentru consolidarea protecției persoanelor private de libertate.

Materiale utilizate și metode aplicate. Pentru realizarea cercetării au fost utilizate acte juridice internaționale și europene, jurisprudență, documente ale Consiliului Europei, acte ale Uniunii Europene și lucrări doctrinare privind drepturile deținuților. Baza documentară include Convenția europeană a drepturilor omului, Convenția europeană pentru prevenirea torturii, Regulile penitenciare europene, Carta drepturilor fundamentale a UE, Decizia-cadru 2008/909/JAI și Rezoluția Parlamentului European privind sistemele penitenciare și condițiile din închisori. *Metoda analizei juridice* a fost utilizată pentru interpretarea normelor europene aplicabile persoanelor private de libertate. *Metoda jurisprudențială* a permis examinarea standardelor elaborate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în materia art. 3 CEDO. *Metoda instituțională* a fost aplicată pentru analiza rolului CPT, al Curții Europene a Drepturilor Omului și al instituțiilor Uniunii Europene. *Metoda comparativă* a fost utilizată pentru evidențierea diferențelor dintre mecanismele Consiliului Europei și cele ale UE. *Metoda sistemică* a permis integrarea dimensiunii juridice, instituționale și politico-penitenciare într-o analiză unitară.

Rezultate și discuții.

Analiza evidențiază existența unei arhitecturi europene multinivel de protecție a persoanelor private de libertate, întemeiată pe complementaritatea dintre sistemul Consiliului Europei și ordinea juridică a Uniunii Europene. Consiliul Europei furnizează nucleul jurisdicțional, preventiv și normativ al protecției prin Convenția europeană a drepturilor omului, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, activitatea Comitetului European pentru Prevenirea Torturii (CPT) și Regulile penitenciare europene [1–6]. Uniunea Europeană completează acest cadru prin Carta drepturilor fundamentale, instrumentele de cooperare judiciară în materie penală și mecanismele orientate spre recunoaștere reciprocă și reintegrare socială [7].

În cadrul sistemului Consiliului Europei, art. 3 CEDO constituie standardul juridic fundamental aplicabil detenției, interzicând în mod absolut tortura și tratamentele ori pedepsele inumane sau degradante [5]. Caracterul absolut al acestei norme exclude justificarea relelor tratamente prin considerente de securitate, disciplină, insuficiență financiară sau dificultăți administrative. Obligațiile statului sunt atât negative, cât și pozitive: autoritățile trebuie să prevină abuzurile, să protejeze integritatea persoanelor aflate în custodie, să asigure condiții materiale compatibile

cu demnitatea umană, să ofere asistență medicală adecvată și să investigheze efectiv acuzațiile credibile de rele tratamente [6].

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a transformat aceste obligații generale în standarde concrete privind spațiul personal, igiena, iluminarea și ventilația, regimul de activități, accesul la servicii medicale și tratamentul persoanelor vulnerabile [5]. Evaluarea compatibilității detenției cu art. 3 CEDO presupune o apreciere cumulativă a condițiilor concrete: supraaglomerarea, igiena precară, restrângerea excesivă a activităților, lipsa îngrijirilor medicale și durata expunerii pot transforma detenția legală într-un tratament incompatibil cu demnitatea umană [6].

Dimensiunea jurisdicțională este completată de funcția preventivă a CPT, instituită prin Convenția europeană pentru prevenirea torturii [2]. Comitetul poate vizita penitenciare, centre de arest, secții de poliție, instituții psihiatrice și alte locuri în care persoane sunt private de libertate, examinând condițiile materiale și practicile instituționale. Recomandările sale privind utilizarea forței, izolarea, asistența medicală, documentarea leziunilor și protecția persoanelor vulnerabile contribuie la prevenirea încălcărilor înainte ca acestea să dobândească un caracter sistemic [4].

Regulile penitenciare europene consolidează această arhitectură printr-un ansamblu de principii privind administrarea penitenciarelor și tratamentul persoanelor condamnate. Premisa fundamentală este că privarea de libertate constituie sancțiunea în sine, iar restricțiile suplimentare trebuie să fie strict necesare și proporționale. Din această logică derivă exigențele privind individualizarea executării pedepsei, menținerea relațiilor familiale, accesul la educație și muncă, asistența medicală, mecanismele de plângere și pregătirea pentru eliberare [3].

Contribuția UE este mai limitată în privința organizării directe a sistemelor penitenciare, dar devine semnificativă prin interdependența dintre condițiile de detenție și cooperarea judiciară penală. Carta drepturilor fundamentale garantează demnitatea umană, integritatea persoanei, interzicerea torturii și tratamentelor inumane ori degradante și dreptul la protecție jurisdicțională efectivă [7]. Aceste garanții sunt obligatorii pentru statele membre atunci când acționează în domeniul de aplicare a dreptului Uniunii.

Condițiile de detenție influențează astfel funcționarea principiului recunoașterii reciproce, care presupune un nivel ridicat de încredere între sistemele judiciare naționale. Studiile Parlamentului European evidențiază că deficiențele penitenciare grave pot afecta cooperarea judiciară și executarea instrumentelor europene în materie penală [11]. Încrederea reciprocă nu poate fi tratată, prin urmare, ca o prezumție absolută atunci când există riscuri serioase pentru respectarea drepturilor fundamentale. În aceeași logică, Decizia-cadru 2008/909/JAI urmărește recunoașterea hotărârilor penale care impun pedepse privative de libertate și facilitează executarea lor într-un alt stat

membru, inclusiv în perspectiva reintegrării sociale. Executarea pedepsei într-un stat în care persoana are legături familiale, sociale, lingvistice sau de rezidență poate favoriza reinserția, însă mecanismul trebuie aplicat cu respectarea drepturilor persoanei condamnate și a standardelor privind condițiile de detenție [8].

Analiza confirmă că supraaglomerarea penitenciară rămâne una dintre cele mai persistente vulnerabilități structurale ale sistemelor europene de detenție [10]. Efectele sale depășesc problema spațiului fizic, afectând accesul la igienă și servicii medicale, activitățile educaționale și profesionale, menținerea legăturilor familiale și siguranța persoanelor private de libertate. Datele și evaluările europene și internaționale confirmă necesitatea unei abordări care să combine infrastructura adecvată cu măsuri alternative la detenție, probațiune și utilizarea proporțională a detenției preventive [13].

Asistența medicală constituie o altă dimensiune esențială. Standardele europene impun acordarea unor servicii medicale adecvate persoanelor private de libertate, inclusiv pentru boli cronice, afecțiuni psihice, dependențe și dizabilități [3]. Independența profesională a personalului medical, confidențialitatea și continuitatea tratamentului sunt necesare pentru protejarea demnității și integrității persoanei. Deficiențele grave sau neacordarea tratamentului necesar pot intra în sfera art. 3 CEDO [5].

Rezultatele cercetării susțin necesitatea repoziționării reintegrării sociale ca finalitate centrală a executării pedepsei. Educația, formarea profesională, munca, menținerea relațiilor familiale, consilierea psihologică, tratarea dependențelor și pregătirea pentru eliberare trebuie privite ca elemente structurale ale politicii penitenciare [15]. Un sistem orientat exclusiv spre izolare și control poate îndeplini funcția custodială, dar nu răspunde suficient obiectivului de reducere a recidivei și de reinserție socială.

Protecția efectivă necesită și individualizarea răspunsului instituțional în funcție de vulnerabilitățile persoanei. Minorii, femeile, persoanele cu dizabilități, persoanele cu tulburări psihice, migranții și deținuții vârstnici pot necesita condiții și servicii specifice [14]. Egalitatea substanțială presupune, în acest context, adaptarea măsurilor la necesitățile individuale, astfel încât detenția să nu amplifice vulnerabilitățile existente.

Concluzii și recomandări. Cercetarea demonstrează că protecția persoanelor private de libertate în Europa se întemeiază pe o complementaritate funcțională între Consiliul Europei și UE. Consiliul Europei furnizează nucleul jurisdicțional, preventiv și normativ prin CEDO, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, CPT și Regulile penitenciare europene, în timp ce UE integrează drepturile fundamentale în mecanismele cooperării judiciare penale și ale recunoașterii reciproce. Rezultatele

confirmă principiul potrivit căruia privarea de libertate nu determină excluderea persoanei din sfera drepturilor fundamentale. Persoana deținută își păstrează drepturile care nu sunt incompatibile cu natura juridică a detenției, iar situația sa de dependență față de autoritatea custodială generează obligații pozitive sporite pentru stat privind protecția împotriva violenței, condițiile materiale, asistența medicală, accesul la mecanisme de plângere și reintegrarea socială.

În planul politicilor publice, reducerea supraaglomerării trebuie realizată printr-o combinație între modernizarea infrastructurii, utilizarea proporțională a detenției preventive, extinderea sancțiunilor neprivative de libertate și consolidarea probațiunii. Formarea continuă și profesionalizarea personalului penitenciar trebuie corelate cu standarde clare privind etica profesională, prevenirea relelor tratamente și gestionarea persoanelor vulnerabile. Este necesară consolidarea independenței mecanismelor naționale de monitorizare și aplicarea sistematică a recomandărilor CPT și a standardelor dezvoltate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Monitorizarea trebuie să urmărească nu numai constatarea deficiențelor, ci și identificarea cauzelor lor structurale și verificarea implementării măsurilor corective. În cadrul UE, aplicarea mecanismelor de recunoaștere reciprocă trebuie să integreze în mod consecvent evaluarea condițiilor de detenție și a riscurilor pentru drepturile fundamentale. Transferul persoanelor condamnate trebuie utilizat prioritar atunci când contribuie efectiv la reintegrarea socială și la menținerea legăturilor familiale și comunitare. O direcție prioritară trebuie să rămână dezvoltarea serviciilor medicale și psihologice în penitenciare, cu accent asupra sănătății mintale, dependențelor, bolilor cronice și nevoilor persoanelor cu dizabilități. În paralel, educația, formarea profesională, contactul cu familia și pregătirea pentru eliberare trebuie integrate sistematic în executarea pedepsei, ca instrumente de reducere a recidivei și reinserție socială.

În ansamblu, tratamentul persoanelor private de libertate constituie un indicator al calității statului de drept. Respectarea drepturilor deținuților nu reprezintă o concesie, ci o obligație juridică derivată din demnitatea umană și din limitele impuse exercitării puterii coercitive a statului. Un sistem penitenciar european modern trebuie să combine securitatea cu legalitatea, proporționalitatea, responsabilitatea instituțională și reintegrarea socială, astfel încât executarea pedepsei să contribuie atât la protejarea societății, cât și la revenirea responsabilă a persoanei în comunitate.

Referințe bibliografice

1. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Roma, 4 noiembrie 1950, cu protocoalele adiționale. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175187

2. Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante. Strasbourg, 26 noiembrie 1987. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
3. Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri. Recomandarea Rec(2006)2-rev privind Regulile penitenciare europene, revizuită la 1 iulie 2020. https://search.coe.int/cm?i=09125948801f0827
4. Consiliul Europei. Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Tratamentelor sau Pedepselor Inumane ori Degradante: Standarde CPT și rapoarte anuale. Strasbourg, actualizat 2025. https://www.coe.int/ro/web/cpt/about-the-cpt
5. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights: Prohibition of torture. Strasbourg, actualizat 31 august 2025. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_eng
6. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Factsheet: Detention conditions and treatment of prisoners. Strasbourg, actualizat 2025. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_detention_conditions_eng
7. Uniunea Europeană. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 202, 7 iunie 2016. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT
8. Consiliul Uniunii Europene. Decizia-cadru 2008/909/JAI din 27 noiembrie 2008 privind aplicarea principiului recunoașterii reciproce în cazul hotărârilor penale care impun pedepse sau măsuri privative de libertate. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 327, 5 decembrie 2008. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2008F0909:20090328:ro:PDF
9. Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene. Directiva 2011/99/UE din 13 decembrie 2011 privind ordinul european de protecție. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 338, 21 decembrie 2011. https://anes.gov.ro/wp-content/uploads/2023/10/Directiva-2011-99-PE.pdf
10. Parlamentul European. Rezoluția din 5 octombrie 2017 referitoare la sistemele penitenciare și condițiile din închisori, 2015/2062(INI). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0251_RO.html
11. Parlamentul European. Prisons and detention conditions in the EU. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Bruxelles, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOL_STU(2023)741374_EN.pdf

12. Parlamentul European. Prisons and detention in the EU. European Parliamentary Research Service, Bruxelles, 2025. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772905/EPRS_BRI(2025)772905_EN.pdf
13. Consiliul Europei. SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations 2024. Strasbourg, 2025. https://www.coe.int/en/web/prison/space
14. Penal Reform International; Thailand Institute of Justice. Global Prison Trends 2024. Londra/Bangkok, 2024. https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2024/
15. Prison Reform Trust. Human Rights Information Booklet for Prisoners. https://prisonreformtrust.org.uk/wp-content/uploads/2021/11/human-rights-bookletdigital.pdf